

11. ЦДАВО України. – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 27.
12. ЦДАВО України. – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 136.
13. ЦДАВО України. – Ф. 1434. – Оп. 2. – Спр. 26.
14. ЦДАВО України. – Ф. 3766. – Оп. 1. – Спр. 4.
15. ЦДАВО України. – Ф. 4547. – Оп. 1. – Спр. 1.

ГАЙ-НЫЖНЫК П. Жизнь и будни резиденции диктатора: дворец Гетмана всея Украины П. Скоропадского.

В статье освещается жизнь во дворе гетмана Украины Павла Скоропадского в 1918 году, график работы главы Украинской Державы, обыденность его семьи, охраны резиденции Гетмана, правила церемониала, отдельные аспекты внутренней атмосферы и быта диктатора, его личные черты как человека и государственного деятеля.

В частности обращается внимание на роль начальника Главной Квартиры и Собственного Штаба Гетмана, порядок рассмотрения государственных документов и встреч с членами Совета министров, гостями Дворца Гетмана, его внутреннее и внешнее планирование, деятельность и размещение собственного конвоя главы государства, взгляды П. Скоропадского на место Украины в постимперском пространстве.

Ключевые слова: Украинская Держава, Гетьманат, Скоропадский, дворец Гетмана.

ГАЙ-НЫЖНЫК П. Life and everyday residences of dictator: palace of Hetman of all Ukraine of P. Skoropadskyi.

In the article life in the palace of hetman of Ukraine Pavlo Skoropadskyi lights up in 1918 year, chart of work of the Ukrainian Country's leader, ordinariness of his monogynopaedium, guard of residence of Hetman, rule to the ceremony, separate aspects of internal atmosphere and way of life of dictator, him the personal lines as a man and as a statesman.

In particular attention applies on the chart of work of P. Skoropadskyi, role of chief of Main Apartment and Own Staff of Hetman, order of consideration of state documents and meetings, with councillors ministers, guests of Palace of Hetman, him internal and external planning, activity and location of own escort of country's leader, personal qualities of P. Skoropadskogo and his looks to the place of Ukraine in postimperskomu space.

Keywords: Ukrainian State, Hetmanat, Skoropadskyi, palace of Hetman.

УДК 37.037:94(477)

**Тимошенко Ю. О.
Національний університет
фізичного виховання і спорту України**

**ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ
В УРСР У ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ**

Досліджено специфіку фізкультурної освіти у повоєнні роки, стан навчальних закладів та їх викладацький склад. Показано якісний і кількісний стан студентів, умови їх побуту. З'ясовано особливості викладання фізичного виховання у середній школі.

Ключові слова: фізичне виховання, екстернатура, студенти, фізична культура.

У результаті Другої світової війни Радянський Союз перетворився на одну з найбільших військових потуг світу. Його економічний потенціал дозволяв створювати найсучаснішу зброю – ядерну; він підтримував економіку країн Східної Європи, що прийняли комуністичну доктрину. Водночас, усередині країни люди жили в екстремальних умовах, один із його регіонів – УРСР – потерпав від голоду, а духовне життя жевріло серед руїн, які повільно відбудовувалися, оскільки пріоритети країни лежали в іншій площині.

Люди змушені були пристосовуватися до ситуації, життя брало гору, серед міських руїн відновлювали роботу фізкультурні навчальні заклади, як старі – довоєнні, так і нові, що постали по війні.

Мета дослідження – розкрити процес відновлення мирного життя в Україні після вигнання нацистських окупантів.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють другу половину 1940-х років.

Об'єктом виступає фізичне виховання у повоєнні роки.

Предметом – особливості фізкультурної освіти у перші повоєнні роки.

Методи дослідження. Робота ґрунтується на використанні історичного аналізу архівних джерел; системного та порівняльного аналізу.

Інститут фізичної культури (надалі – КДІФК) в 1943 р. перевели з Харкова до Києва, де він розміщувався в приміщенні школи, що орендував у Міністерства освіти УРСР. Директором призначили **Романенка Степана Дмитровича** – у його особовій справі, яка знаходиться в архіві Національного університету фізичного виховання і спорту України, збереглася розписка про те, що він приступив до виконання обов'язків директора інституту 27 грудня 1943 р.

На той час реально діяли три кафедри: гімнастики (завідувач І. А. Бражник), рукопашного бою (Р. Школьников) і спортивних ігор (В. О. Шаблинський). Спортивне обладнання було лише для викладання гімнастики та рукопашного бою. На завідувача кафедрою військових дисциплін планувався П. Г. Собенко, якого директор інституту, у своєму проханні у Спорткомітет, просив відкликати з армії [1]. Однак, повернути його в інститут вдалося лише восени 1944 р. Заходи щодо повернення спеціалістів обумовлювалися катастрофічною відсутністю фахівців: на квітень 1944 р. в Україні було 250 осіб із вищою чи середньою фізкультурною освітою. У Києві – 65, з яких із вищою освітою – 22 особи [2]. Відтак, процес повернення фахівців – із армії чи інших галузей господарства – тривав як наприкінці війни, так і перші повоєнні роки. Це дало змогу до початку 1944/45 навчального року повернути в інститут ще 13 викладачів.

Того таки року Львівський обком КП(б)У на своєму засіданні 4 жовтня звернувся з проханням до РНК УРСР і ЦК КП(б)У про відкриття у Львові технікуму фізичної культури [3]. Цей крок мав політичний характер: тривалий час польська влада перешкоджала українцям у Львові мати власний стадіон (Український город), такий собі центр українського спортивного життя, який відкрили лише напередодні світової війни [4]. Відтак, відкриття спортивного навчального закладу у місті мало сприяти популяризації там радянської влади. Саме за для цього в 1945 р, а в тодішніх документах: “с целью популяризации советского спорта” – у місті провели зустріч п'яти міст (Москва, Ленінград, Київ, Харків, Львів) по плаванню, а також чемпіонат СРСР по фехтуванню [5]. Поза цим, Львів мав давні спортивні традиції і використати їх було цілком доречно.

До початку 1945/46 н.р. у КДІФК було обладнано п'ять аудиторій, а навчальний процес забезпечували 33 співробітники: п'ятеро завідувачів кафедр (1 професор і 4 доценти), один професор, 14 старших викладачів і 13 викладачів [6]. Життя інституту протікало у двох приміщеннях, що для повоєнних років було досить добре. В одному з них (нині – корпус № 4 НУФВСУ) на трьох поверхах розміщувалися аудиторії, а четвертий і частково перший поверхи займали під гуртожиток. У будинку навпроти (нині – корпус № 2 НУФВСУ) був розташований гуртожиток для студентів (19 кімнат) і викладачів (12 кімнат). Там таки перебували їдальня (студенти мали дворазове харчування) та спортивні зали: гімнастики, рукопашного бою та фехтування, боротьби і боксу. Додаткові зали орендувалися на стадіоні ім. Хрущова, який був поруч. Але навіть за таких умов більшість кафедр (12 із 15) не мали власних приміщень. На території інституту також розміщувалися магазин “закритого типу” (тільки для співробітників інституту та студентів), хлібний ларьок, взуттєва майстерня [7]. Тобто спостерігаємо характерну для повоєнних років практику, коли всі важливі для повсякденного життя людей заклади прагнули розмістити на території установи (підприємства, заводу), спростивши, в такий спосіб, для них умови виживання в ті тяжкі роки.

Для того, щоби організувати набір студентів, використовували комсомольські рознарядки, переводили студентів із інших навчальних закладів, заручалися підтримкою ДСТ. Зокрема, зберігся лист тодішнього директора КДІФК Шипукова Володимира Пилиповича (був директором інституту з 27.02.1945 р. по 22.03.1946 р.) керівнику ЦР ДСТ “Швейник Юга”, в якому просить направляти в інститут кращих фізкультурників їхнього товариства. Звертає на увагу закінчення листа: “Для центральных Советов Добровольных Спортивных Обществ, активно проявивших себя по набору в институт установлены премии: 1 место – 2 000 руб., 2 место – 1500 руб., 3 место – 1000 руб.” [8]. Цікаво, з яких коштів мали виплачувати такі премії і

чи взагалі вони платилися, оскільки згадок про це віднайти не вдалося. Однак навіть зарахування на навчання ще не було гарантією того, що студент зможе навчатися. Наприклад, дві співробітниці харківського НКВС скаржилися в ЦК КП(б)У І. Дегтярьову на своє керівництво, яке, не зважаючи на їх зарахування на другий курс Харківського технікуму фізкультури, не відпускало їх на навчання [9]. Такі ситуації в ті роки траплялися часто.

У цілому ж, упродовж першого повоєнного року відновили роботу всі навчальні заклади фізичної культури. Загальною їх проблемою була відсутність необхідної кількості аудиторій, через що навчання велося у дві зміни; брак спортивних залів і необхідного обладнання. Все це було спричинено війною. У більшості з них фіксуємо великий набір на перший курс, що перевершував планові показники: частину демобілізованих направляли на навчання, у такий спосіб допомагаючи їм знайти своє місце у мирному житті. Водночас і “відсів” студентів був значним: частина з них не складала сесію (давалася взнаки тривала перерва в освіті), інша частина залишала навчання через важкі умови життя – одноразове харчування у студентській столовій впродовж дня і невелика стипендія (з якої треба було оплачувати навчання) не всім ставали у пригоді. Не всі навчальні заклади мали гуртожитки, а там, де вони і були (Київ, Харків, Львів, Дніпропетровськ), місць хватало менш як для половини студентів. Тому інша частина мусила за власні кошти винаймати житло.

Поза цим, для більшості навчальних закладів було характерним невиконання навчальних планів. Причини прозаїчні: відсутність фахівця з тої чи іншої дисципліни; відсутність обладнання (наприклад, басейну), інші моменти (підготовка до фізкультурного параду тощо). Такі дисципліни переносилися на старші курси, але, накопичуючись там, вони значно ускладнювали закінчення навчання.

Вступ до фізкультурних навчальних закладів на 1947/48 н.р. засвідчив досить прохолодне ставлення молоді до можливості здобувати там освіту. Якщо до інших вишів зарахування відбувалося на умовах конкурсного відбору, то до інститутів і технікумів фізичної культури до останнього моменту кількість поданих заяв не забезпечувала навіть планів набору на перший курс. У результаті вжитих заходів – комсомольські путівки, направлення із ДСТ – набір удалося виконати, і він склав: у КДІФК – на перший курс зарахували 150 передбачених планом абітурієнтів, із яких 94 – дівчини; до ЛДІФК – 100 осіб, із яких 70 – дівчат; у Школу тренерів при КДІФК – 100/72; Харківський технікум фізкультури – 150/92; Дніпропетровський – 150/65; Ворошиловградський – 150/90; Станіславський технікум фізкультури при плані в 150 студентів-першокурсників набрав лише 77 осіб, із яких 66 дівчат [10]. Як бачимо, контингент студентів

відображає загальну ґендерну картину кінця 1940-х років – значний відсоток жінок у всіх сферах соціального життя, окрім управлінської.

Певні проблеми мали фізкультурні навчальні заклади і з якістю контингенту студентів, через що значний їх відсоток відраховували впродовж усього навчання. Зокрема, в 1946/1947 н.р. по КДІФК відсів студентів становив 10,5%, по ЛДІФК – 14%, а по технікумах – 38,4% [11]. Головними причинами відрахування були академічна заборгованість, пропуски занять та аморальні вчинки.

Загалом по республіці на кінець 1947 р. було 12 643 штатних працівника сфери фізичної культури. Переважна більшість фахівців із вищою та середньою спеціальною освітою працювали у вишах і технікумах, при чому переважно у містах Київ, Харків, Львів, Одеса, Дніпропетровськ. В інших регіонах кількість фахівців залишалася дуже незначною. Особливо катастрофічна ситуація з учителями для шкіл. Наприклад, у Вінницькій області працювало 12 осіб із вищою фізкультурною освітою, у Закарпатській та Чернівецькій – по 8; К.-Подільській – 3, Тернопільській, Ровенській, Волинській, Ізмаїльській, Дрогобицькій – по 3-5 фахівців з фізичної культури [12]. Зрозуміло, що такий стан справ зі спеціалістами негативно відображається на фізкультурній роботі. Але звідки ж тоді така велика кількість фізкультурників? Відповіді на це питання отримуємо трохи далі.

Часто на керівні посади в районні та обласні комітети з фізичної культури та спорту (надалі – комітети), в структури добровільних спортивних товариств потрапляли випадкові люди (на що зверталася увага вище), нездатні організувати спортивну роботу, дискредитуючи весь рух. Як наслідок – велика плінність кадрів. Скажімо, в 1947 р. змінилося 268 осіб, або 23% усіх спеціалістів, із них керівників районних комітетів – 205. Більшість із них залишила свої робочі місця через невідповідність займаній посаді. Аби зарадити такій ситуації Український Республіканський комітет у справах фізичної культури та спорту при Раді Міністрів УРСР узяв під контроль підготовку фізкультурних працівників та, найперше, перепідготовку наявних управлінських кадрів. Результатом цього став наказ № 129 від 11.05.1947 р., яким республіканський комітет запровадив із 1 вересня зазначеного року екстернатуру за курс технікуму фізичної культури на базі Дніпропетровського, Ворошиловградського, Харківського та Станіславського технікумів фізичної культури. У такий спосіб намагалися дати освіту управлінцям не лише районного-міського рівня, а й обласного та республіканського, які керували фізкультурно-спортивною роботою, не маючи фахових знань із фізичної культури. У цьому весь Радянський Союз: керують неуки, а “умніки”, “очкарики”, “грамотії” тощо, – в ті роки полюбляли чіпляти людям усілякі ярлики – помирили по ГУЛАГах. Звідси неґація, чи

скріше приниження знань, освіченості.

Згаданий наказ республіканського комітету продовжував, до певної міри, розпочату ще наприкінці 1920-х років справу. Відповідно до останнього (1947 р.) розпорядження екстерном могли навчатися лише особи, які мали освіту не нижче семи класів і не менше двох років робочого стажу. Екстерн мав із власних коштів сплачувати по 10 рублів за складання семестрових іспитів і заліків та по 25 руб. за кожний предмет, що виносить на державні іспити. На весь термін навчання відводилося максимально три роки від моменту оприлюднення наказу про зарахування екстерном. Для складання державних іспитів чи виконання дипломної роботи та її захисту відводилося не більше року після складання курсових заліків та іспитів. Екстернат дозволявся тільки за повний курс технікуму, а в дипломі мало зазначатися, що кваліфікація отримана екстерном [13]. Незважаючи на те, що (за даними переатестації) до навчання в екстернатурі повинні були залучити близько 5 тис. осіб, станом на 1.01.1949 р. навчалось всього лише 240. Серед причин такого стану справ наведемо відсутність навчально-методичних посібників та програм для екстернів, а також вартість самого навчання. Заробітна плата, в середньому, рівнялася 500-600 рублів. У секретарів, інструкторів райкомів – понад 900 рублів. Дозволити собі витратити кілька сотень на навчання могла не кожна людина, особливо сімейна. Звідси і невелика кількість екстернів. Щодо загальної кількості студентів та якісний склад викладачів у фізкультурних навчальних закладах на 1948/1949 н.р., то її унаочнять таблиці.

Таблиця 1

Кількість студентів у навчальних закладах фізичної культури у 1949 р.

Навчальний заклад	Курс				
	I	II	III	IV	Разом
Київський інститут фізичної культури	150	124	140	95	460
Львівський – // – - // –	100	90	124	-	313
Школа тренерів при Київському -//-	100	134	-	-	234
Дніпропетровський технікум фізичної культури	130	126	67	-	323
Ворошиловградський – // -	135	81	48	-	264
Харківський – // -	122	97	85	-	304
Станіславський – // -	100	45	35	-	180
Разом	797	692	495	95	2088

Таблиця 2

Якісний склад викладачів у навчальних закладах фізичної культури

Навчальний заклад	Викладачі					
	Усього/ сумісники	Профе- сори	Доцен- ти	З вищою освітою	Із серед- ньою освітою	Мали науковий ступінь
<i>Інститути</i>						
Київський	103/2	2	10	91	-	5
Львівський	45/1	1	7	37	-	4
<i>Технікуми</i>						
Дніпропетровський	21	-	-	15	6	-
Ворошиловградський	20	-	-	19	1	-
Харківський	23/2	-	-	17	6	2
Станіславський	17/2	-	-	16	1	-
Разом	229/7	3	17	195	14	11

У ті роки (це практика залишилася ще з довоєнних часів) через брак наукових кадрів у вишах учені звання професора та доцента часто присвоювали без захисту наукової роботи. Вважалося нормальним, що студентів наукової роботи вчить якийсь “корифей науки”, який сам тієї роботи ніколи не робив. Проблема ще й у тому (і від радянських часів вона перейшла у сьогодення), що рішення використовувати чи ні результати наукових досліджень часто приймали (-ють) індивіди, нездатні оволодіти знанням через низький інтелект. Звідси – прийнятна як на той час ситуація, коли у Київському інституті із 12 професорів і доцентів було лише п’ять осіб, які захистили наукові роботи. Проте, навіть за цих умов навчальні заклади були не повністю укомплектовані викладацькими кадрами. Зокрема, в КДІФК з 15 посад доцентів були зайняті лише шість, у ЛДІФК – з 12 лише 3. Як наслідок – середня ставка заробітної плати професорсько-викладацького складу Київського інституту при плані 1801 руб. фактично за штатним формуляром становила 1689 руб. По технікумах фізичної культури при плані 690 руб. – фактична ставка – 600 руб. Навчальні заклади не мали власних спортивних баз, необхідної кількості спортивного інвентарю, хоча навіть за таких умов готували фахівців.

Відвідуваність студентами занять із фізичного виховання впродовж 1947/1948 н.р. у більшості інститутів не перевищувала 70% занять. Найбільше пропусків мали студенти Одеських педагогічного й учительського та Херсонського педагогічного інститутів. Факультативний курс спортивного удосконалення студентів не проводився в жодному інституті. Масова спортивна робота поставлена незадовільно. Систематична навчально-тренувальна робота в спортивних секціях вишів не проводилася. Кількість осіб, звільнених від занять із фізичної підготовки, досягала 30% усіх студентів. Загальний висновок – фізичне виховання

студентів не стало органічною частиною всього навчально-виховного процесу у вищих педагогічних навчальних закладах, тому “студенти, які закінчують педагогічні й учительські інститути недостатньо підготовлені до проведення занять із фізичного виховання у середніх та семирічних школах” [14]. Поясненням такої ситуації була не тільки несумлінність студентів, але й проблема зі спортивним інвентарем. Наприклад, під час наради в ЦК ЛКСМУ з питань випуску спортивного інвентарю, яка відбулася 23 жовтня 1947 р. було зазначено, що в школах і вишах ситуація важка, студенти приходять в порожні зали, дати їм нічого: “В прошлом году не было использовано несколько миллионов рублей – нельзя было закупить спортивный инвентарь” [15].

Варто зауважити, що державні органи управління УРСР намагаються реагувати на такий стан справ, але в традиційній для тоталітарних держав формі – приймаючи постанови та розпорядження, що суттєво не покращує ситуацію, оскільки ця проблема має системний характер. До цього ми ще повернемося, а зараз дозволю собі навести лише кілька з них: постанова ЦК КП(б)У від 30.12.1946 р. “О состоянии физкультурной и спортивной работы в Украинской ССР”; постанова ЦК КП(б)У від 7.06.1947 р. “Об улучшении качества военной и физической подготовки студентов высших учебных заведений Украинской ССР”, наказ Міністра освіти УРСР від 31.01.1948 р. “Про стан фізичного виховання у вищих педагогічних навчальних закладах та заходи по поліпшенню постановки фізичного виховання в них”, постанова ЦК КП(б)У і Ради Міністрів УРСР від 6.03.1948 р. “Про фізичне виховання учнів початкових, семирічних і середніх шкіл Української РСР”, наказ Міністерства трудових резервів Союзу РСР № 274 від 15.11.1948 р. “Про заходи щодо покращення навчальної та масової фізкультурно-спортивної роботи в навчальних закладах Міністерства трудових резервів”, постанова ЦК КП(б)У від 6.04.1949 р. “Про подальший розвиток фізичної культури і спорту в Українській РСР” тощо. В жодне попереднє десятиріччя такої нормотворчої активності не спостерігалось. Всі постанови так чи інакше формулюють головне завдання радянської фізкультури у повоєнний час: поряд із традиційним “розгортанням масовості фізкультурного руху” йдеться про “підвищення спортивної майстерності”, з метою завоювання радянськими спортсменами світової першості в різних видах спорту. Протистояння із Заходом під час “холодної війни” переносилося на спортивні арени. Це супроводжувалося перебудовою системи фізичного виховання в середній і вищій школі, у навчальних програмах яких зміщується акцент на спортивні дисципліни. Змінюються принципи роботи і спортивних шкіл, які формують організаційно-методичну схему цілісної підготовки до олімпійських стартів. Враховуються основні організаційні, спортивно-методичні, наукові та

матеріальні фактори тренувальної роботи спортсменів. Усе це підпорядковано головному завданню – перемогами на міжнародних стартах довести переваги радянського способу життя. Фізичну культуру і спорт почали сприймати як ресурс, що його держава має експлуатувати за допомогою всіх доступних технологій не лише з пропагандистською метою, але й за прямим їх призначенням.

Для підготовки необхідної кількості викладачів фізкультури для семирічних шкіл, у 1948 р. Міністерством освіти УРСР чотири педагогічних училища реорганізуються на фізкультурні, а в 1949 р. до них додаються ще чотири (табл. 3).

Таблиця 3

Кількість студентів в училищах фізичного виховання УРСР на 1949 р.

Навчальний заклад	План	1 курс	2 курс	Разом
Вінницьке училище фізичної культури	90	90	57	147
Кіровоградське – // – - // -	90	90	77	167
Миколаївське – // – - // -	100	100	70	170
Макіївське – // – - // -	125	125	70	195
Проскурівське – // – - // -	100	100	-	100
Бориславське – // – - // -	120	120	-	120
Новгород-Сіверське – // -	130	130	-	130
Володимир-Волинське – // -	105	105	-	105
Разом	860	860	274	1134

Тобто перші реальні кроки для вирішення проблеми забезпеченості шкіл викладацькими кадрами зі спеціальною фізкультурною освітою робляться, починаючи від 1947/48 н.р. Але ж усілякі постанови, інструкції, розпорядження щодо розвитку фізкультурно-спортивної роботи потрібно виконувати “тепер і негайно”. Хто і як може ефективно, з науково-методичної точки зору, реалізувати це завдання? На 1.07.1949 р. із 8,5 тис. шкільних учителів фізкультури спеціальну вищу освіту мали 1,2%, середню – 5,8%, тримісячні курси пройшли 46 % учителів, місячні курси – 47%! [16]. А в попередні роки і десятиліття? Риторичне запитання.

Цікаво, що в одній із доповідних у ЦК КП(б)У як вихід нагадується, що до відміни військової підготовки у педвузах “всі інститути одночасно з основним профілем готували в особі кожного студента викладача фізкультури. За 1944–1947 рр. педвузи випустили близько 6 тис. таких учителів” [17]. У цьому документі фіксуємо зрівняння між фізичною і військовою підготовкою. Тобто маємо підтвердження, що парадигма фізичної культури радянської тоталітарної держави ґрунтувалася на міліарній основі: метою фізичного виховання було не збереження і розвиток фізичного здоров'я, а підготовка воїнів. Звичайно, ніхто не заперечуватиме, що при цьому, як похідне, здоров'я отримує певний позитивний імпульс для

свого покращання. Звертаємо увагу саме на ціннісний підхід тоталітарного суспільства до людей. Така собі нова Спарта, країна-військовий табір, а якщо згадаємо ставлення до освіти, до культури загалом – то паралелі вимальовуються самі собою. В подальшому до цих моментів будемо ще повертатися.

Загалом по Україні станом на 1.01.1949 р. у школах Міністерства освіти, Міністерства трудових резервів, у вищих навчальних закладах і технікумах уроками фізичного виховання було охоплено:

- у 17211 початкових школах – 1 137 083 учні;
- у 9573 семирічних школах – 2 780 069 учнів;
- у 255 ремісничих і залізничних училищах – 85 432 учні;
- у 339 школах ФЗН – 82 984 учні;
- у 156 вишах (інколи зустрічалося 158) на I–II курсах – 63 823 студенти;
- у технікумах і прирівняних до них середніх спеціальних навчальних закладах – 173 547 студентів [18].

У наказі Міністерства трудових резервів знаходимо констатацію реального стану справ із фізичною підготовкою учнів училищ і шкіл, підзвітних цьому відомству. “У більшості училищ і шкіл погано організована масова фізкультурно-спортивна робота в навчальних групах... Не отримали належного розвитку багато популярних у молоді видів спорту. Зокрема, гімнастикою в секціях займається лише 7,5% всіх учнів, легкою атлетикою – 8%, лижами – 10%, до секцій туризму залучено лише 0,2% учнів. Недостатньо поширені народні види спорту: городки, лапта, різноманітні види боротьби, силові вправи. Директори ряду навчальних закладів не приділяють належної уваги до організації фізичного виховання учнів... Лише в 50% навчальних закладів наявні й обладнані кімнати для занять із фізичної культури і спорту [...]. Лише 35% інструкторів з фізичного виховання мають спеціальну освіту” [19].

Серед заходів, покликаних подолати зазначені проблеми, пропонується в ремісничих та залізничних училищах заборонити проводити двогодинні уроки з фізичного виховання (окрім занять із лижної підготовки). Мабуть, не зовсім сумлінні вчителі об’єднували по кілька уроків, аби менше днів виходити на роботу. Зобов’язували директорів із 1.11.1948 р. проводити ранкову гімнастику для тих учнів, які не мешкали у гуртожитках (звідки можемо припустити, що в останніх вона проводилася і раніше). Організувати й проводити щотижневі шестигодинні “інструкторсько-методичні” заняття для підвищення кваліфікації з усіма інструкторами та вчителями фізичного виховання. Вихідний день для них надавати в один із днів тижня окрім неділі, щоб інструктори у вихідний день залучали учнів до рухової активності. Й останнє – організувати придбання спортивного інвентарю й одягу загального користування за рахунок учнів.

Таким чином, із наведених фактів (як Міністерства освіти, так і Міністерства трудових резервів) випливає, що величезною кількістю учнів у школах керували, переважно, не фахівці. Те, чим вони займалися з дітьми лише при великому бажанні, можемо назвати фізичним вихованням. У багатьох випадках такі “спеціалісти” лише дискредитували фізкультурний рух. Заняття з ними не приносили відчутного ефекту ні в плані покращення здоров'я, ні у плані зростання спортивних результатів. Хоча констатуємо, що в згадані роки в 11 948 семирічних і середніх школах налічувалося 8812 спортивних секцій, в яких займалися 484 584 особи, що становило 57% загальної кількості учнів 5-10 класів. У 156 вишах у різноманітних спортивних секціях перебувала 31 тис. студентів – 24% їх загальної кількості. В 531 технікумі, де були організовані фізкультурні колективи, займалися 75 179 студентів. У ремісничих училищах і школах ФЗН було організовано 788 спортивних секцій, у яких займалися 110 179 осіб, або 63,5% загальної кількості учнів [20].

Висновок. У 1940-ві роки навчальні заклади фізичної культури мали великі проблеми об'єктивного характеру: впродовж тривалого часу залишалися не укомплектованими кваліфікованими викладацькими і тренерськими кадрами, не мали власних приміщень або потребували покращення матеріально-побутових умов. У більшості навчальних закладах різного рівня була погано організована робота з фізичного виховання через брак кваліфікованих кадрів. Часто директори навчальних закладів не приділяли уваги організації фізичного виховання школярів та студентів.

Брак освічених людей в УРСР і фахівців із фізичної культури, зокрема, приводив до того, що вона розвивається винятково ініціативою та коштом самих фізкультурників. Результати діяльності потужної економічної машини тоталітарної системи практично не присутні у спорті. Власне спорту як такого в цей період дуже мало: або ж це самородки, які реалізують свій потенціал у тих видах, що меншою мірою залежать від наявності спортивного інвентарю (легка атлетика, гімнастика тощо), або ж це “царська забавка” – футбол, – куди вкладаються певні ресурси, відчувається підтримка держави. Проте турбота і підтримка поширюються тільки на період, доки спортсмени активно виступають.

Використана література:

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (надалі – ЦДАГОУ) – Ф. 1. Оп. 83. Спр. 22. Ар. 15,61
2. ЦДАГОУ – Ф. 1. Оп. 83. Спр. 22. Ар. 14, 19.
3. ЦДАГОУ – Ф. 1. Оп. 83. Спр. 22. Ар. 103.
4. Тимошенко Ю. Історія українського сокільського руху в еміграції (1920–1930-ті роки // Наукові записки (Серія: педагогічні та історичні науки). – № 111. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – С. 75.
5. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 9. Спр. 156. Ар. 69.
6. ЦДАГОУ – Ф. 1. Оп. 83. Спр. 23. Ар. 202, 203.
7. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 9. Спр. 158. Ар. 96-97.

8. ЦДАГОУ – Ф. 1. Оп. 83. Спр. 23. Ар. 207.
9. ЦДАГОУ – Ф. 1. Оп. 83. Спр. 23. Ар. 164.
10. ЦДАГОУ – Ф. 1. Оп. 83. Спр. 131. Ар. 27-28.
11. ЦДАГОУ – Ф. 1. Оп. 83. Спр. 23. Ар. 164.
12. ЦДАГОУ – Ф. 1. Оп. 83. Спр. 131. Ар. 27-28.
13. ЦДАГОУ – Ф. 1. Оп. 30. Спр. 911. Ар. 7-9.
14. ЦДАГОУ – Ф. 1. Оп. 83. Спр. 131. Ар. 50-52.
15. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 2. Спр. 421. Ар. 2.
16. ЦДАГОУ – Ф. 1. Оп. 30. Спр. 1418. Ар. 89.
17. ЦДАГОУ – Ф. 1. Оп. 30. Спр. 1418. Ар. 88.
18. ЦДАГОУ – Ф. 1. Оп. 30. Спр. 1417. Ар. 25.
19. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 6. Спр. 2330. Ар. 2зв.
20. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 6. Спр. 2330. Ар. 26.

Тымошенко Ю. А. Исторические особенности системы физического воспитания в СССР в первые послевоенные годы.

Исследована специфика физкультурного образования в послевоенные годы, состояние учебных заведений и их преподавательский состав. Показано качественный и количественный состав студентов, условия их быта. Раскрыты особенности преподавания физического воспитания в средней школе.

Ключевые слова: физическое воспитание, экстернатура, студенты, физическая культура.

TYMOSHENKO Y. Historical Particularities of the physical education system in the USSR during the first years after the World War II.

The features of physical culture education during the post-war years and the condition of educational organisation and its teaching staffs are researched. The quality and quantity characteristics of students and their everyday life are shown. The particularities of teaching physical education at school are described.

Keywords: physical education, externship, students, physical culture.